

KIS3G Virtua v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove

Stav pred zavedením Virtui

Predtým, ako budem hovoriť o našich skúsenostiach s prácou v systéme Virtua, musím pripomenúť aká situácia bola v našej knižnici pred jeho spustením.

Spracovanie kníh prebiehalo v systéme ISIS vo výmennom formáte. Systém ISIS nepracoval s čiarovým kódom. Raz mesačne boli záznamy exportované do AVS (výpožičný systém), do elektronického katalógu na oddelení knižnično-informačných služieb a zároveň raz mesačne bol aktualizovaný on-line katalóg na webovej stránke knižnice.

Výpožičky sa realizovali v systéme AVS VYP. Dáta o spracovaných dokumentoch sa konvertovali z ISISu do výpožičného systému raz mesačne. Tento systém nepodporoval čiarový kód, objednať dokument, požičať aj prolongovať bolo možné iba v priestoroch požičovne.

Excerpcia článkov aj spracovanie historických tlačí, ktoré sa realizujú na bibliografickom oddelení, prebiehalo v systéme ISIS vo formáte UNIMARC

Na oddelení **ochrany fondov** v tomto období mali vysoké percento nevybavených žiadaniek. Nie vždy pred zadaním žiadanky bolo overené, či kniha nie je vypožičaná. Hlavne na študijnú literatúru sa žiadanky opakovali napriek tomu, že všetky exempláre už boli vypožičané. Zamestnanci oddelenia museli všetky žiadanky preveriť na regáli, čo bolo veľmi neefektívne.

Keďže sme sa nachádzali v takýchto podmienkach, boli sme presvedčení, že sa musíme zapojiť do Projektu informatizácia knižníc Slovenskej republiky, bez ohľadu nato, ktorý softvér bude vybraný. Oproti knižniciam, ktoré pracovali so systémom Aleph, VTLS či iným softvérom, sme boli vo výhode. Vedeli sme, že všetko bude lepšie ako vtedajší stav. Po získaní softvéru VIRTUA sme sa snažili presvedčiť manažment projektu, aby naša knižnica mohla byť implementovaná do systému už v prvej fáze.

Postupnosť pri zavádzaní systému VIRTUA v ŠVK v Prešove

K novému systému sme pristupovali s rešpektom, ale hlavne s chuťou zvládnuť nové úlohy v požadovanej kvalite uvedomujúc si, že záznamy netvoríme už iba pre nášho používateľa, ale sme súčasťou Slovenskej knižnice. Pred spustením každého modulu sme absolvovali sériu školení a testov. Najjednoduchší bol prechod **bibliografov**. Po zvládnutí formátu MARC21 a práce so systémom začali excerptovať v novom systéme už v januári 2005. Spracovávanie historických tlačí zostalo v systéme ISIS.

Oveľa väčší problém bol pri **spracovaní nových kníh**. K 31. máju 2005 sme ukončili spracovávanie dokumentov v systéme ISIS a začalo sa s konverziou dát. Konverzia nebola bez problémov, ale výsledok bol potešujúci. Z ISISu sme prekonvertovali spolu okolo 186 000 záznamov. Noviny a časopisy sme z konverzie

vylúčili, pretože v ISiSe sme ich spracovávali ako monografie, t. j. na každý ročník bol vytvorený nový záznam.

14. júna 2005 sme začali dokumenty spracovávať v systéme Virtua, vo formáte MARC21. Naša knižnica spracováva okrem kníh a seriálov aj rôzne špeciálne dokumenty (mapy, elektronické, audiovizuálne dokumenty). Preškolení sme boli iba na monografie a seriály. Spracovávanie týchto dokumentov sme si spoločne našťudovali, vytvorili vhodné formuláre a dnes tieto dokumenty spracovávame bez väčších problémov. Trošku náročnejšie to bolo so správou seriálov. Na tomto úseku pracuje jediný človek, ktorý objednáva, eviduje aj spracúva všetky dochádzajúce noviny a časopisy čo v našej knižnici predstavuje okolo 1200 titulov. Napriek tomu sme zabezpečili preškolenie zamestnancov celého oddelenia akvizície a katalogizácie.

Najproblematickejší bol prechod **oddelenia knižnično-informačných služieb**. Nekonvertovali sme čitateľov ani výpožičky napriek tomu, že teoretická možnosť na konverziu existovala. Rozhodli sme sa vstúpiť do nového výpožičného systému s novými pravidlami a s čistým kontom. To znamená, že po spustení výpožičných služieb v systéme VIRTUA 1. októbra 2005 sme až do 31. mája 2006 pracovali v dvoch systémoch. V starom systéme sa realizovalo vrátenie požičaných dokumentov, prípadne ich prolongácie a nové výpožičky sa realizovali v novom systéme. Každý dokument žiadaný na požičanie musel prejsť tzv. rýchlou katalogizáciou – t. z. vyhľadanie záznamu v systéme, ak nie je - vytvoriť minimálny katalogizačný záznam, holding a záznam o exemplári, ak záznam o dokumente bol konvertovaný bolo potrebné ho vyhľadať, vstúpiť do záznamu o exemplári a zosnímať čiarový kód, aby dokument mohol byť výpožičaný.

Ak si uvedomíme, že systém sme spustili 1. októbra, keď v knižniciach je najviac používateľov, boli to heroické výkony všetkých zamestnancov, ktorí pomáhali prekonať túto situáciu. Čas od zadania žiadanky po realizáciu výpožičky sa v tom čase predlžil o jeden deň. To samozrejme vyvolalo vlnu nespokojnosti zo strany používateľov, ktorí podobne ako zamestnanci sa museli zžívať s novým programom. Zo strany zamestnancov bolo potrebné vynaložiť množstvo energie na výchovu používateľov, naučiť ich vyhľadávať, objednávať, naučiť ich sledovať svoje konto, prolongovať, využívať pritom internet. V priebehu asi troch mesiacov sa situácia dostala do stavu pred spustením systému Virtua. Rok 2006 už bol rokom postupného zlepšovania práce, zvyšovania komfortu pri objednávaní aj požičiavaní dokumentov, ale aj pri ďalších úkonoch oddelenia ako sú upomienky a avíza, ktoré sa začali posielat' mailom.

Odborné činnosti v systéme Virtua po roku a pol práce v systéme.

Na **bibliografickom oddelení** okrem systému nie sú žiadne rozdiely v práci.

Veľký posun v kvantitatívnych ukazovateľoch nastal na oddelení akvizície a **spracovania fondov**. Keď v predchádzajúcom systéme 5 odborných zamestnancov oddelenia pri realizácii akvizície, menšej aj vecnej katalogizácie bolo schopných spracovať prírastok okolo 7000 knižničných jednotiek, v roku 2006 sme spracovali vyše 9700 kn. j. (treba tu pripomenúť, že dokumenty nakupujeme prevažne v jednom exemplári, výnimočne v dvoch a ojedinele vo viacerých exemplároch). Okrem nového prírastku sme spracovali retrospektívne, s knihou v ruke, vyše 4000 kn. j. Ak si to zrátame vidíme, že v r. 2006 sme spracovali viac ako 13 700 záznamov a to s tým istým počtom zamestnancov, čo predstavuje nárast výkonu o viac ako 75%. Doba od vytvorenia záznamu po výpožičku sa skrátila na minimum. Denne sa

stretávame so skutočnosťou, že dokument ešte neprešiel procesom štítkovania a už je žiadaný na požičanie. Kým príde používateľ do požičovne, je dokument pripravený na realizáciu výpožičky.

Modul akvizícia zatiaľ nevyužívame.

Treba podotknúť, že prístupom k systému VIRTUA naša knižnica nie je iba pasívnym užívateľom databázy, ale aj jej aktívnym tvorcom. Vo februári 2007 sme urobili prieskum, ktorým sme chceli zistiť koľko záznamov vytvárame my a koľko záznamov je takých, pri ktorých vytvárame iba holding a exemplár. Výsledok prieskumu hovorí, že z celkového počtu kúpených dokumentov, ktoré v prevažnej väčšine tvorí zahraničná produkcia, sme 86% úplných bibliografických záznamov vytvárali my. Pri povinných výtlačkoch to bolo iba necelých 5%. Keď pred zavedením Virtui bol na oddelení akútny nedostatok ľudí, po zavedení Virtui vidíme, že situácia na oddelení je podstatne lepšia. Na menný popis sú dvaja ľudia, na vecný popis je jeden človek a na správu a spracovanie seriálov je takisto jeden človek.

Naopak, na úseku **akvizície** práce pribudlo. Podobne, ako všetky knižnice na Slovensku, máme na nákup dokumentov veľmi obmedzený objem finančných prostriedkov, ktoré chceme využiť čo najefektívnejšie. Pri predchádzajúcom systéme sme vedeli zistiť či daný titul vo fonde máme, alebo nemáme, vedeli sme v koľkých exemplároch, ale nemali sme okamžitú informáciu o stave daného titulu, t.j. ako je titul žiadaný. Tu sme sa spoliehali na odozvu zo služieb, ktorá väčšinou prišla oneskorene a nie vždy sa podarilo žiadaný titul doplniť.

Dnes sa pri každej objednávke vyžaduje oveľa viac času na overovanie, keď zisťujeme nielen to, či ponúkaný titul v máme, ale v koľkých exemplároch ho máme a aká je intenzita jeho transakcií a či počet exemplárov, ktoré v knižnici máme je postačujúci. Napriek tomu, že dnes si akvizícia dokumentov vyžaduje podstatne viac času, konštatujeme, že akvizícia sa posunula vďaka tomuto systému kvalitatívne dopredu a finančné prostriedky v našej knižnici sú vynakladané oveľa hospodárnejšie.

Veľký posun v efektivite práce nastal aj na oddelení **ochrany fondov**. Porovnali sme mesiac október 2005 a október 2006. Zistili sme, že počet žiadaniek sa znížil o takmer 600 (systém neumožní vytlačiť žiadanku, ak je exemplár požičaný), ale počet prázdnych žiadaniek sa znížil o 2/3. Kým v prvých mesiacoch fungovania Virtui prevládali rukou písané žiadanky, 22. februára 2007 z celkového počtu 780 žiadaniek bolo 250 žiadaniek písaných rukou a ostatných 530 bolo vytlačených z on-line katalógu. Je potrebné podotknúť, že efektivita vyhľadávania kníh na vytlačené žiadanky je takmer 100%.

V roku 2006 sme začali s **retrokonverziou** knižničného fondu podľa katalogizačných lístkov. Podarilo sa nám skonvertovať 30 000 záznamov kníh vydaných v 50. rokoch 20. stor. Tu je zaujímavá skutočnosť, že tituly, pri ktorých sme pochybovali o ich požičiavaní sa dostali do on-line katalógu a sú požičiavané.

Nemáme urobený prieskum, ale pri dokumentoch slovenskej produkcie sme vytvárali odhadom 10-15% záznamov, pri zahraničnej produkcii to bolo okolo 80% záznamov. To, že sme si mohli pomôcť už vytvorenými záznamami nám určite pomohlo. Pri retrokonverzii je najviac cítiť skutočnosť, že záznamy veľkých knižníc, ktoré dnes pracujú v samostatných databázach systému Virtua, nie sú súčasťou databázy clas01.

Ďalším problémom pri retrokonverzii je duplicita záznamov. Je potrebné preklikať sa množstvom záznamov, aby sme overili, či záznam našej knižnice nie je v databáze, ak nie je - potrebujeme najstť záznam SNK, prípadne záznam zo súborného katalógu kníh, ak nie je vytvorený záznam SNK ani záznam zo súborného

katalógu - znova sa musíme preklikávať, aby sme zistili, ktorý záznam bol v databáze prvý. Je to nepraktické, zdĺhavé, málo efektívne.

Na oddelení **knižnično-informačných služieb** sme zaznamenali pokles fyzickej návštevnosti. Používateľ si knihu objedná prostredníctvom on-line katalógu a do knižnice príde iba raz a to pre pripravený dokument. Ubudla nám tlač a expedícia upomienok, ktoré vygeneruje systém a odosielajú sa mailom. Poštou sa posielala maximálne 5% upomienok. Kvantitatívny posun nastal v absenčných výpožičkách, kde v r. 2006 bol zaznamenaný nárast o takmer **6000** výpožičiek a v MVS, keď naša knižnica bola požiadaná o požičanie dokumentu. Kým v roku 2005 bolo 1178 kladne vybavených žiadaniek, v roku 2006 to bolo **2854** kladne vybavených žiadaniek, čo je v percentuálnom vyjadrení nárast o 144%.

Vážny problém nám spôsobuje manuálne rušenie rezervácií v prípade, že si čitateľ nepríde do istého času pre objednaný dokument. Vyžaduje si to veľa energie, ktorou by bolo možné šetriť, ak by systém vedel sám po istej nastaviteľnej dobe tieto žiadanky zrušiť.

Na úseku **informačných technológií** sme nezaznamenali väčšie výkyvy. Samozrejme, pri spúšťaní systému bolo potrebné ho zvládnuť, nainštalovať, ponastavovať klientov... Všetky úlohy sme zvládli vo veľmi krátkom čase a na požadovanej odbornej úrovni. S pomocou kolegov zo SNK, ale aj partnerských knižníc, ktoré už mali skúsenosti so systémom (ŠVK v Banskej Bystrici, Akademická knižnica UK), sme postupne vyriešili všetky pre nás potrebné výstupy ako sú prírastkový zoznam, štatistiky, upomienky a pod.. Dnes všetko beží, nové nastavenia či iné zásahy do systému sa riešia priebežne podľa pokynov.

Spustením systému sme chceli zefektívniť jednotlivé úseky práce knižnice, čo sa nám podarilo, ale sledovali sme aj zvýšenie **komfortu pre používateľov**. Aby sme zistili ako vníma náš používateľ nový systém, zverejnili sme v decembri 2006 na našej webovej stránke anketu, kde sme sa opýtali ako vnímajú čitatelia kvalitu poskytovaných služieb v porovnaní s predchádzajúcim rokom, keď sa výpožičky realizovali v inom systéme. 129 respondentov sa vyjadrilo, že služby sa skvalitnili, 88 respondentov uvádza, že služby sú horšie. Všetci predsa využívajú ten istý systém. Tu musím znova zdôrazniť: systém hodnotí každý zo svojho pohľadu. Kto ho ovláda - je spokojný, kto má problémy s ovládaním systému - je nespokojný. Pozitívne je vnímaná skutočnosť, že dokumenty si môže každý objednať prostredníctvom internetu, do knižnice príde iba raz a to pre pripravený dokument, každý si sleduje svoje konto, vidí históriu svojich aktivít, vie si predĺžiť dokumenty, zistiť či nemá voči knižnici podlžnosti a pod. Ďalšou, pre používateľa pozitívnou zmenou je, že používateľ nemusí platiť poštovné v prípade avíz, ktoré podobne ako upomienky sú mu doručené na mailovú adresu.

Po vyše roku a pol práce s týmto systémom chceme poukázať aj na **problémy**, ktorými by sa v nadchádzajúcej dobe bolo potrebné zaoberať.

1. Duplicita záznamov: Duplicita je spôsobená konverziou z rôznych systémov, rôznych spracovateľských formátov. Čo knižnica - to nový záznam. Tu by sme chceli poukázať na dve roviny riešenia tohto problému. A to: ako predchádzať vzniku ďalších duplicít a ako odstrániť už existujúce duplicity.

Duplicitám v takom rozsahu by sa snáď bolo **predišlo**, ak by sa bolo začalo konverziou súborných katalógov, následne konverziou záznamov veľkých knižníc a ostatné, menšie knižnice by nekonvertovali, iba pripojili svoje holdingy a exempláre k existujúcim záznamom.

Aby sa predišlo rozširovaniu duplicit, odporúčame knižniciam s fondom okolo 100 000 kn. j. nekonvertovať fond, čitateľov ani výpožičky, ale pomaly, systematicky nahodiť iba skutočný stav. Náš návrh podložíme číslami. Tým, že v systéme ISIS ani v AVS sme nepoužívali čiarový kód môžeme považovať spustenie Virtui v našej knižnici ako bod nula. Za dobu práce v tomto systéme, t. j. k 27. februáru 2007 máme v systéme 71700 zosnímaných čiarových kódov. To je fond, ktorý za rok a pol prešiel rukami našich zamestnancov. Ak prirátame retrokonverziu z lístkov, kde bolo skonvertovaných 30 000 záznamov, spolu je to 101 700 záznamov za jeden a pol roka.

Odstránenie duplicit je oveľa vážnejší a zložitejší problém. Pri našej práci so systémom sme zistili, že ak sa dokument vyhľadáva podľa kľúčových slov, kde zadávame meno autora, slovo z názvu, miesto vydania a rok vydania, ak sa nájde zhoda v troch údajoch, na 99% je to titul ktorý hľadáme, 1% tvoria dokumenty, ktorých nové vydanie sa vydá v tom istom roku, prípadne je chybné zapísaný niektorý údaj v zázname. Ak by bolo možné technicky riešiť tento problém, bolo by to veľmi dobré. Ak to technicky nepôjde, bude potrebné, aby každá knižnica individuálne vyčlenila niekoľko ľudí, ktorí budú vlastné duplicity manuálne odstraňovať. Domnievame sa, že tento spôsob bude veľmi ťažko realizovateľný, pretože knižnice nemajú dostatok zamestnancov na zabezpečenie základných odborných činností. Ďalšia možnosť je získať na tento projekt finančné prostriedky, ktoré budú použité na zapltenie ľudí, ktorí budú duplicity postupne odstraňovať.

2. Články z regionálnej tlače a denníkov: pre databázu clas01 by bolo veľmi prospešné, ak by na excerpciu článkov bola vytvorená samostatná databáza. Vytváraním záznamov o článkoch sa databáza stáva neprehľadnou a v budúcnosti to môže spôsobiť vážne problémy pri rešeršovaní. Je potrebné pripomenúť, že duplicitné sú aj záznamy o článkoch.

3. Zjednotenie metodík: metodiky spracovania kníh, časopisov a zápisu záznamov do Súborného katalógu časopisov vo formáte MARC21 sa v niektorých poliach líšia. Sú to minimálne odlišnosti – napr. interpunkcia. Bolo by veľmi vhodné, ak by ešte pred vydaním metodík autori medzi sebou viac komunikovali a prijali konsenzus. Odlišnosti v zápise údajov, budú spôsobovať zvýšenú chybovosť v súbornom katalógu časopisov aj v clas01.

4. Spracovanie historických tlačí: Navrhujeme, aby historické tlače sa začali spracovávať v systéme Virtua. Určite by sa predišlo duplicitnému spracovaniu týchto tlačí a prostredníctvom on-line katalógu vyšleme informácie o ich existencii.

5. Pracovné skupiny: Práca v jednotlivých moduloch systému sa týka všetkých zúčastnených knižníc. Na všetkých úsekoch práce sa denne stretávame s množstvom problémov týkajúcich sa konkrétnych vecí, ktoré je potrebné riešiť v pracovných skupinách. Navrhujeme, aby činnosť týchto pracovných skupín sa zintenzívnila, aby problémy, ktoré sa týkajú všetkých knižníc sa v prvom rade vyriešili v pracovnej skupine a o záveroch pracovných skupín okamžite informovať všetky zúčastnené knižnice.

6. Správa systému: Domnievame sa, že správcovia systému sú veľmi zhovievaví a ústretoví k čiastkovým návrhom jednotlivých knižníc. Množstvo doplnkov, zmien, vsuviak programu škodí. Pre ilustráciu uvádzame príklad: v zázname o exemplári sa

uvádza trieda exemplára. Každý dokument, ktorý sa dopĺňa do knižnice musí byť požičateľný – v opačnom prípade v knižnici nemá opodstatnenie. To znamená že dokument je vypožičateľný absenčne, vypožičateľný prezenčne, alebo vypožičateľný s obmedzeniami t. j. podľa výpožičnej politiky knižnice napr. časopisy, niektoré špeciálne dokumenty a pod.

Dnes v poli trieda exemplára uvádzame: vypožičateľné + vypožičateľné beletria, detská beletria... až po vypožičateľné učebnica je 6 možností, prezenčne knihy, prezenčne časopisy, obmedzene audio, obmedzene beletria, obmedzene elektronický dokument až po simplikát je 8 obmedzení. Čiže oproti 3 triedam (4 triedam, ak by bola možnosť iné) je tam 17 tried – určite nie konečných. Pre exemplár je podstatné či je vypožičateľný alebo či sa na naň vzťahujú isté obmedzenia. To o aký druh dokumentu ide, vyčítame z ostatných údajov o exemplári.

Podobne je to so spôsobom nadobudnutia. V štatistických výkazoch, ktoré sú rovnaké pre všetky typy knižníc, sa uvádza 5 spôsobov nadobudnutia. My ich máme 12. Ak by sme k tým piatim pridali napr. iná forma akvizície, nebol by žiaden problém. Uvádzame to preto, že s prístupom nových knižníc sa bude počet týchto údajov zvyšovať. Dovoľujeme si navrhnúť, aby správa systému vytýčila presné hranice, pokiaľ je ochotná akceptovať ľudovú umeleckú tvorivosť a kde už musí nastúpiť pragmatizmus. Apelovala by som aj na prístupujúce knižnice – nesnažme sa všetky naše špecifiká prenášať do systému, musíme sa zmieriť aj s istými obmedzeniami. Len tak tento systém bude vyhovovať všetkým.

Ďalej navrhujeme aplikovať **konzorciálnu verziu systému Virtua** (aby knižnice videli každá iba svojich čitateľov, pri vyhľadávaní kníh cez OPAC by sa zrušil prechod cez holdingy a pod. Systém by mal **pružnejšie reagovať** na legislatívne zmeny napr. od 1. januára 2007 je zmenený tvar ISBN. Dnes 13 znakový tvar ISBN v systéme podľa ISBN nevyhľadáme (nájdeme ho, ak budeme hľadať podľa kľúčových slov – štandardné čísla).

Na zefektívnenie práce v systéme by bolo vhodné vytvoriť možnosť **aktualizácie klienta z jedného centra** (dnes sa aktualizácia musí prevádzať pri každom klientovi zvlášť, čo je pri 20-30 klientoch v knižnici časovo veľmi náročné). Z praxe vieme, že naši používatelia sú členmi viacerých knižníc, navrhujeme podporiť zavedenie tzv. „**knižničného pasu**“, čím odbúrime duplicity čitateľov v databáze a uľahčíme život používateľom, ale aj knihovníkom. Navrhujeme aj zaviesť možnosť priameho **načítania údajov z čipovej karty** do formulára používateľa vo Virtue. To sú naše podnety a návrhy na vylepšenie práce v systéme.

Nechceme systém hodnotiť ako dokonalý či nedokonalý, nechceme uvažovať čo by bolo, keby bol iný systém. Dokonalý nie je žiaden ľudský produkt, vždy je čo vylepšovať. Je možné, že pri inom systéme by sa vyskytli iné problémy. Ale musím zdôrazniť, že pri využívaní možností každého systému je predsa len najdôležitejší človek. Ako sa k systému a jeho ponuke postaví, ako ho dokáže ovládať a čo z neho dokáže vybrať. My sme v globále s týmto systémom spokojní. Uľahčuje a zrýchľuje nám proces od spracovania po výpožičku a to je prvoradá. Zamestnanci si ho osvojili, používatelia si naň zvykajú, výstupy nám vyhovujú.